

Eliberarea județului Satu Mare (aprilie 1919). Aspecte inedite din biografia col. Paulian Constantin (1874-1919)

Lucian Cucuiet

Rezoluția Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918 a decretat unirea definitivă a Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului cu regatul României. De fapt, pentru o perioadă de câteva luni (decembrie 1918-aprilie 1919) localitățile din județul Satu Mare ¹ nu s-au aflat sub autoritatea directă a Consiliului Dirigent în perioada menționată, continuând să rămână sub controlul guvernului maghiar. În regiunile sătmărene, sălăjene, maramureșene și bihorene, situația administrației s-a schimbat din luna aprilie 1919, când s-a instaurat administrația românească.

Consiliul Dirigent (2 decembrie 1918- 10 aprilie 1920), al cărui președinte a fost Iuliu Maniu, reprezenta "un organ politic și administrativ, cu caracter provizoriu care să instituie în fapt autoritatea statului român pe teritoriul Transilvaniei și să acționeze în vederea uniformizării statale".²

În data de 3 decembrie 1918 s-a discutat la Alba Iulia problema preluării administrației locale, ordonându-se consiliilor naționale județene românești să instituie controlul asupra administrației din județele lor.

Fiind situat la vest de linia provizorie de demarcație: Sighet-Jibou-Ciucea-Hălmațiu-Zam, stabilită prin Convenția de la Belgrad din 13 noiembrie 1918, în fapt armistițiul încheiat cu Ungaria de către aliați, județul Satu Mare a cunoscut următoarele aspecte militare până la instaurarea administrației românești din 27 aprilie 1919. În județ erau instalate Regimentele 5 și 12 Infanterie maghiare, precum și Divizia de secui care s-a retras în ajunul Crăciunului anului 1918 de la Cluj la Satu Mare. Autoritățile civile și militare maghiare au introdus un regim de teroare împotriva populației românești. Acest regim s-a caracterizat prin: asasinat, arestări, refugiarea unor fruntași ai mișcării naționale din județul Satu Mare.³

Într-un raport al oficiului parohial greco-catolic din Bicău, redactat în 7 mai 1936 s-a menționat moartea tragică din luna februarie 1919, la Seini, a preotului Isidor Silaghi: "pe malul Someșului a fost împușcat și aruncat în apă, unde l-au păzit legat cu rădăcina unei salcii, mutilat în chipul cel mai îngrozitor".⁴ La Hotoan, au fost uciși frații Mesaroș Emilian, în vârstă de 34 de ani, care în ziua de 18 aprilie 1919 a fost împușcat în odorul casei sale de către un ostaș secu pentru că s-a împotrivit să dea carul și caii, iar fratele său, Valentin, de 23 ani, vrând să-și apere fratele, a fost și el împușcat, așa cum a fost consemnat de preotul locului, Vasile Pățașiu.⁵

Din registrele parohiale de la Pomi și Bârsău de Sus, reies alte cazuri la fel de dramatice. La 16 aprilie 1919, în localitatea Pomi, Boitor Ioan de 48 ani, "prin trădare a fost prins de secui, după aceea groaznic chinuit, împușcat și străpuns în mai multe locuri și aruncat în Someș, cadavrul său s-a găsit în hotarul Pomi la 9 mai 1919"⁶. În aceeași zi, în casele lor din localitatea Bârsău de Sus "au fost uciși prin împușcare de către soldați secu

¹ Județul Satu Mare cuprindea, în perioada: decembrie 1918-aprilie 1919, 10 plăși: Satu Mare, Baia Mare, Șomcuta Mare, Carei, Arduș, Seini, Oaș, Cinghir, Fehérgyarmat și Mátészalka

² Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național român (1918-1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p.292

³ Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *1918 în Sătmar*, Editura Presa Universitară Clujană, Cluj-Napoca, 1996, p.115

⁴ Arhivele Naționale Satu Mare, *fond Prefectura Județului Satu Mare*, dos.inv.nr.28/1936, f.13

⁵ Arhivele Naționale Satu Mare, *Colecția Registrelor de stare civilă*, Hotoan, reg.inv.nr.779, f.54-55, poz.7 și 8

⁶ *Idem*, Pomi, reg.inv.1149, f.70, poz.14

comuniști, Vasile Crișan de 41 de ani și Grigeasa Ciocan, născută Ana Criste, de 46 ani, căsătorită cu Griga Ciocan"⁷.

Au fost arestați, între alții, protopopul Dumitru Coroianu din Santău, Petru Cupcea, protopop din Supuru de Jos, studenții Ioan și Augustin Gherman din Pomi.⁸

La cererea Antantei, armata română a trecut linia de demarcație în ziua de 16 aprilie 1919. Primele trupe române au intrat în județul Satu Mare dinspre Sălaj, ocupând Șomcuta și Baia Mare, apoi zona Carei. Trupele române au trecut linia de demarcație pentru a pune capăt omorurilor săvârșite de soldații secui și pentru a înainta spre Tisa⁹ cu misiunea de a elibera zona de nord-vest a țării.

În Sâmbăta Mare a Paștelor- 19 aprilie 1919, la amiază, au traversat podul de peste Someș primele trupe române din avangarda Diviziei a 2 a Cavalerie .¹⁰ fiind conduse de către colonelul Ressel.¹¹

La orele trei după masă a sosit la Satu Mare și generalul Lascăr Davidoglu, comandantul armatelor române din nord-vestul Ardealului,"făcându-i-se o frumoasă primire în sala festivă a orașului de către primarul maghiar István Lénárd. În răspunsul dat de către generalul Lascăr Davidoglu, s-a arătat misiunea armatei române, asigurând populația orașului. Peste două zile a sosit la Satu Mare generalul Al.Constantinidi, care prin activitatea sa a ajutat la întemeierea autorităților românești în părțile sătmărene".¹² În ziua de 22 aprilie 1919, Primăria orașului Satu Mare a primit o nouă conducere, românească, fiind numit primar avocatul Augustin Ferențiu¹³. Este deosebit de important faptul că în data de 27 aprilie 1919, Iuliu Maniu, președinte a Consiliului Dirigent, împreună cu prefectul Alexandru Racoți Filip, avocat din Remetea Chioarului, s-au deplasat la Carei, fiind reședința județului Satu Mare, unde au preluat prefectura, ai cărei funcționari numărând 135 de persoane și toți maghiari, ¹⁴ în marea lor majoritate au jurat credință statului român.

Discursul primului primar român al municipiului Satu Mare, Augustin Ferențiu, rostit la inițiativa Casei Culturale Române, la teatrul orășenesc, în ziua de 19 aprilie 1924, la cinci ani după intrarea trupelor române ¹⁵ în localitățile Satu Mare și Carei, se constituie într-o sursă de cunoaștere deosebit de importantă pentru înțelegerea manifestărilor locale. Sunt prezentate succesiv, momente importante din zilele de 16,17,18 și 19 aprilie 1919. Se dezvăluie cu emoție așteptarea armatei române, primirea acesteia, intrarea triumfală în orașul Satu Mare, tabloul impunător al manifestării istorice din ziua de 19 aprilie 1919. Discursul a fost publicat în ziarul "Satu Mare" în numerele sale din 20 aprilie, 27 aprilie și 4 mai 1924. În primul articol se consemnează "Sunt cinci ani de când, într-o splendidă zi de primăvară cu raze calde și cer albastru, bicicliștii armatei române își fac apariția maiestuos în piața centrului I.Brătianu(n.n. azi, piața Libertății). Lume multă de toate naționalitățile le-a ieșit într-o întâmpinare. Trupele românești nu veneau numai să revendice un pământ al lor, dar veneau și cu misiunea sfântă de a scăpa populația orașului de aspra stăpânire

⁷ *Idem*, Bârsău de Sus, reg. inv.nr.214, f.144, poz.5 și 6

⁸ Apud Doru Radosav, Viorel Ciubotă, *op.cit.*, p.117 și 119

⁹ Octavian Ardelean . *În serviciul patriei, 1933-1937*. Satu Mare, 1937, p.28

¹⁰ Constantin Kirițescu. *Istoria războiului pentru întregirea României 1916-1919*. vol.II. Editura Științifică și Enciclopedică. București, 1989. p.427

¹¹ Octavian Ardelean. *op.cit.*, p.28

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*, p.29

¹⁴ *Ibidem*, p.106

¹⁵ Arhivele Naționale Satu Mare. *fond personal Popp S.Aurel* dosar inv.nr.301/1924. (în care figurează discursul în întregime)

bolșevică(n.n.Directoriul comunist maghiar).Peste tot au fost primiți ca armată desrobitoare"¹⁶.

Pentru izbânzile și jertfele eroilor români căzuți să împlinească lucrarea istorică pentru eliberarea și întregirea țării s-au ridicat monumente și cruci comemorative. În județul Satu Mare, în 22 de localități se află monumente, morminte și cruci amintind "semnătura de suflete" de eroi și de martiri ai neamului.

Pe un mormânt comemorativ împrejmuit din cimitirul ortodox din Carei, pe placa din granit este înscrisă dorința eternă a eroilor:

"Noi ne-am făcut datoria
Ca voi să fiți fericiți
Fraților nu ne uitați
Eroii neamului 1919".

Din relatările generalului Victor Popescu(1896-1986), reiese "numărul masiv de morți și răniți care i-a determinat pe ai noștri să se retragă înafara urbei(n.n. Carei).Revenind, inamicul a fost anihilat, după cum s-a putut sărbători eliberarea. Ne-am instalat apoi în oraș, la sediul comandamentului."¹⁷

Întemeindu-se pe planurile de operațiuni "Divizia a 7 a Infanterie a operat în zona Hodod-Zalău pe trei coloane, iar Divizia a 2 a de Cavalerie a înaintat cu una din brigăzile sale de-a lungul Văii Someșului, iar cu a doua brigadă, întărită cu infanterie și artilerie,a înaintat pe valea Crasnei".¹⁸ Scopul acestei brigăzi întărite era să atingă calea ferată dintre Carei și Satu Mare pentru a stopa retragerea pe această linie a trupelor maghiare de pe valea Someșului.

Valoarea eroismului înscris în lăcașul etern al existenței noastre naționale a constituit o dimensiune esențială a unor evenimente istorice. Acțiunile militare stabilite pentru eliberarea județului Satu Mare, a orașelor Carei și Satu Mare, precum și pentru oprirea retragerii trupelor maghiare pe aliniamentul menționat, s-au desfășurat în perioada 16-19 aprilie 1919. În direcția Satu Mare, dinspre sud-vest au pătruns două coloane militare românești, una de la Sătmărel și a doua dinspre Doba, ambele făcând parte din Divizia a 2 a Cavalerie.

În apropiere de Doba "a încetat din viață pe câmpul de luptă Butyn, Transilvania, în ziua de 17 aprilie 1919; colonelul Paulian Constantin".¹⁹

Amintirea veșnică a personalității militare a colonelului Paulian Constantin(1874-1919) se regăsește în denumirea localității ce s-a înființat la 1 ianuarie 1926²⁰, în apropiere de Doba, purtându-i cu venerație numele:colonel Paulian.

Din dosarul personal al colonelului Paulian Constantin, reproducerea datelor păstrate oferă imaginea unei importante biografii militare. S-a născut în ziua de 22 martie 1874, la Craiova, fiind fiul lui Paul și al Vasilicăi și s-a căsătorit, în data de 7 noiembrie 1910, cu Maria Zorileanu.

După absolvirea Școlii de ofițeri în anul 1892, Constantin Paulian a fost avansat la gradul de locotenent, începând cu 8 aprilie 1897, în cadrul Regimentului 9 Artilerie și apoi la gradul de căpitan, în data de 7 aprilie 1905, la Regimentul 1 Artilerie. La 1 aprilie 1909, căpitanul Paulian Constantin a trecut la arma infanterie, an în care a fost și avansat la gradul de maior în regimentul 18 infanterie Gorj. Gradul de locotenent colonel l-a obținut în ziua de 1 octombrie 1915. Peste aproape un an, la 1 aprilie 1916 a fost numit comandantul

¹⁶ Satu Mare, anul VI, nr.30 din aprilie 1924, p.1

¹⁷ Mircea Traian Gozaru, *g-ral Victor Popescu, La răspântia imperiilor*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p.76

¹⁸ Constantin Kirilescu, *op.cit.*, p.424 și 427

¹⁹ Arhivele M.Ap.N. Pitești, *dosar personal Paulian Constantin*,inv.nr.259

²⁰ Octavian Ardelean, *op.cit.*, p.125

Brigăzii 7 Vânători de Munte, iar cu data de 1 noiembrie 1916 a fost avansat la gradul de colonel. În primăvara anului 1918, respectiv de la 1 iunie a fost desemnat comandantul Regimentului 72 Infanterie.

Absolvent al Școlii Superioare de Război, colonelul Paulian Constantin a reprezentat demnitatea militară, fiind descris în documentul consemnat, "ca un ofițer cu o aleasă cultură și educație, un om cu un temperament liniștit, conștiincios".²¹ Pentru serviciul militar, ofițerul Constantin Paulian a fost decorat cu Medalia Jubiliară "Carol I" în anul 1906, cu medalia "Coroana României cl.V" în 1912, iar în anul 1918, a primit medalia "Semnul Onorific de Aur"²².

Din mențiuni documentare aflate la parohia ortodoxă Doba rezultă și numele "sergentului Nedelcu Bosingeanu din Regimentul 9 Roșiori, împușcat de un militar secui la murginea satului Doba, decedat în data de 19 aprilie 1919".

Dezvelirea unui obelisc din marmură albă închinat memoriei eroilor: colonel Constantin Paulian și serg. Nedelcu Bosingeanu, în localitatea Paulian, comuna Doba, care să fie situat pe drumul național Satu Mare-Carei, conform planurilor întocmite,²³ ar reprezenta un nou act de pioasă și eternă recunoștință eroilor neamului căzuți în părțile satmărene.

The Liberation of the District Satu Mare (April 1919). Aspects from the Biography of the Colonel Constantin Paulian (1874-1919).

(Summary)

The military activities of the Romanian Army for the liberation of the district Satu Mare and of the towns Satu Mare and Carei were done from the 16th to the 19th of April, 1919.

The population was set free from the severe and comunist Hungarian rule.

The memory of the military personality of the Colonel Constantin Paulian, deadly shot in the nearby of Doba, remained for ever in the memory of the place. The locality Paulian carries on his name.

²¹ Arhivele M.Ap.N. Pitești, *dosar personal*, inv.nr.259

²² *Ibidem*

²³ Pentru realizarea documentară a acestui proiect de obelisc au contribuit: Onea Viorica, Gheorghe Ilea, arhitect. Ghetina Mihai, primarul comunei Doba, col.(r) Percea Dumitru, președintele comitetului județean Satu Mare pentru restaurarea și îngrijirea monumentelor și cimitirelor de eroi, mr.Bretan Valer, preot Ioan Tașnadi din Doba și inginer Chira Vașile.